

УДК 159.923.019:124.2

DOI: [https://doi.org/10.18524/2707-0409.2020.2\(52\).225430](https://doi.org/10.18524/2707-0409.2020.2(52).225430)

Кононенко К. О.

аспірант кафедри диференціальної та спеціальної психології факультету психології та соціальної роботи Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
e-mail: kononenkokirillal@gmail.com
ORCID: 0000-0002-2916-2607

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ КРИЗИ СЕНСУ В СУЧАСНИХ ПСИХОЛОГІЧНИХ ШКОЛАХ

В статі проводиться теоретичний аналіз концептів «сенси» та «криза сенсу». Розглянуті теоретичні праці психодинамічного, екзистенціального, гуманістичного та суб'єктно-діяльнісного напрямку. Докладно описані компоненти систем сенсу та схеми розвитку кризи сенсу. Прослідковано напрямки концептуалізації поняття «криза сенсу» та суміжних понять в роботах представників розглянутих напрямків. Визначено, що формування структури сенсів є однією зі значущих потреб людської особистості, оскільки воно безпосередньо пов'язано з мотивацією особистості та визначенням орієнтирів діяльності та критеріїв її успішності.

Ключові слова: психологія сенсу, сенси, криза сенсу особистості, система сенсу особистості, адаптація особистості, картина світу.

Вивчення проблеми розвитку кризи сенсу нерозривно пов'язане зі значущими соціальними та культурними змінами, з якими стикаються як суспільство в цілому, так і кожна окрема особистість. Сучасні світові тенденції призвели до зміни системи SPOD-світу, яка характеризується стабільністю, передбачуваністю та визначеністю, на систему VUCA-світу, для якої є характерним домінування невизначеності та нестабільності в складному інформаційному просторі [1].

Сучасна людина знаходиться в постійно мінливому світі з необхідністю підлаштовуватись під динамічні вимоги. Це під-

вищує рівень стресу, з яким стикаються люди протягом своєї щоденної активності, що призводить до зниження рівня адаптивних можливостей.

Одним з наслідків цього є те, що усталені образи сенсів, які використовувалися людьми раніше для орієнтації в інформаційному просторі, стають все менш актуальними, залишаючи людей у стані вакууму сенсів — без орієнтирів, необхідних для регуляції взаємодії з навколишнім середовищем. Така ситуація може призводити до розвитку кризи сенсу та необхідності пошуку персоналізованого внутрішнього сенсу.

Постановка проблеми. Розвиток наукового вивчення теми виникнення та динаміки кризи особистісного сенсу в сучасних напрямках психології.

Мета статті. Розгляд основних особливостей репрезентації концепту «криза сенсу» в понятійних апаратах сучасних наукових психологічних напрямків. Для цього було проведено теоретичний огляд наукової літератури з питання визначення понять «сенси» та «криза сенсу» в системі функціонування особистості.

Результати дослідження. Вивчення сенсу має свої витоки в філософських та релігійних трактатах. Вони представляли собою роздуми на тему кінцевої мети існування та призначення людського життя. В цьому контексті поняття «сенсу» знаходить своє місце в будь-якій системі світогляду, будучи основою для формування моральних норм, цінностей, мети діяльності та приписаних взірців поведінки [5]. Філософи намагалися створити певний ідеал «людської природи», в досягненні якого й уявлявся сенси життя та основне призначення людської діяльності на основі теоретичного аналізу уявлень масової свідомості про принципи та норми.

Значна частина релігійних течій також охоплює та виражає певну рефлексію сенсу життя, спираючись на установки метафізики для визначення систем світогляду. Відповідь на питання сенсу життя в конкретній релігії, в першу чергу, визначається її уявленнями про першопочтовх всесвіту. На думку Ю. А. Шрейдера [9] пантеїстичні релігії ототожнювали це поняття з «природними законами», які іманентно присутні в

матеріальному світі та керують можливими подіями в його рамках. Сенс життя людини в такій системі підпорядковується змісту природних законів. В монотеїстичних релігіях проводиться категоріальний розподіл між поняттями «творця» та «творіння», що визначає сенс життя людини через вказівки з боку фігури творця.

Питання про сенс життя також може розглядатися як особиста оцінка прожитого життя та відповідності досягнутих результатів початкових намірів, а також суб'єктивні роздуми щодо змісту та спрямованості життя, власного місця в світі та взаємодії з навколишнім середовищем.

Розгляд сенсу життя проводився також з боку наукового підходу. З точки зору системного аналізу всі варіанти мети, які розглядаються як сенс життя, створюють множину підходів до життєдіяльності. Ці підходи можливо порівнювати між собою, що дає здійснити ранжування їх в індивідуалізованій послідовності. Мета, яка матиме найбільшу значущість, може претендувати на звання актуального сенсу життя [8].

Для психологічних досліджень цього явища є характерний погляд з боку факторів та процесів формування сенсу життя в індивідуальному розвитку особистості, а також дослідження впливу сформованого сенсу на подальшу життєдіяльність та свідомість особистості [1]. Сенс життя в цьому контексті визначається як «переживання інтенціональної спрямованості власного життя, яка характеризує стрижневу систему динамічного узагальнення власного життя» [1]. Ю. Б. Гіпенрейтер розглядає сенс життя як «процес, спрямований на повну інтеграцію та координацію мотиваційної сфери особистості» [1].

Звідси слідує, що необхідно розглядати питання динаміки сенсу від формування до руйнування, або ситуації кризи сенсу. Це поняття було введено В. Франклом в його роботі «Людина в пошуках сенсу». Він писав, що: «Все більше пацієнтів скаржаться на те, що вони називають внутрішньою пустотою. На противагу граничним переживанням, так влучно описаним Маслоу, екзистенціальний вакуум допустимо назвати переживаннями безодні» [3]. Неможливість подолання цього стану може приводити до значних ускладнень життєдіяльності, які

мають соціально небажаний характер, або загрозу життю індивіда. Така криза особистості стає стагнацією індивідуального розвитку, зниженням життєвої активності та продуктивності, значним зниженням суб'єктивного психологічного благополуччя, а також викривленням мотиваційної сфери особистості [5].

Дослідження психологічної кризи ведеться в різних теоретичних системах: з позицій психологічних теорій особистості, які роблять акцент на інкорпорованості кризи сенсу в наявне буття, а також з позицій теорій вікового психічного розвитку, які вводять кризу в часову послідовність та використовують вікову логіку змін індивідуальної психіки. Цей розподіл створює передумови для розділення теоретичних підходів до сенсожиттєвої кризи — персонологічного та вікового [4].

Персонологічний підхід реалізує структурно-динамічну логіку аналізу, відповідно до якої сенсожиттєва криза розглядається як психічний стан особистості, який відображає динаміку актуальної взаємодії особистості з навколишнім середовищем та обумовлений наявним станом життєвих відносин. Стан кризи в цьому підході не є нормативним, тобто не має універсального характеру процесу. Такий підхід має предметом аналізу феноменологію формування сенсу, його деформації та розпаду.

Віковий підхід тримається генетичної логіки, згідно з якою сенсожиттєва криза є моментом онтогенетичного розвитку особистості, має явну локалізацію на віковій шкалі, та є частиною каузальної діахронії психіки. Для концепцій такого підходу характерне розглядання сенсожиттєвої кризи як складової частини вікових криз.

В сучасній науковій психології концепції кризи сенсу належать до одного з чотирьох основних напрямків: психодинамічного, екзистенціального, гуманістичного, та суб'єктно-діяльнісного [5].

Представники психодинамічного напрямку стверджують, що індивідуальний сенс життя складається в формі несвідомого узагальнення життєвого досвіду. Він задає стійкий стиль поведінки та загальну схему суб'єктивної інтерпретації особистістю власного життя. Криза сенсу в даному випадку є конфліктом між несвідомою інтерпретацією досвіду та свідомо поставлени-

ми життєвими задачами. Цей напрямок представлено концепціями З. Фрейда, К. Юнга та А. Адлера.

З. Фрейд вважав, що сенсом людського життя є прагнення до щастя та отримання задоволення. Задля цього необхідно уникати фрустрації потреб. Подолання кризи сенсу в цій концепції залежить від можливостей Его керуватися принципом реальності для балансування індивіда між потребами Ід та вимогами Супер-Его.

К. Юнг пов'язував кризу сенсу життя з віковою кризою середини життя як з глибокими змінами людської психіки. Сенс життя протягом цього періоду проявляється в прагненні до досягнень, оскільки «вони є точками життєвого шляху, які слугують вкоріненню та розширенню буття в світі» [10]. Чим ближчою стає середина життя, тим більшою стає потреба особи в рефлексії власних досягнень для уникнення кризового стану та почуття хибності обраного життєвого шляху.

Іншу точку зору пропонував у своїй праці «Що може значити для Вас життя?» А. Адлер [11]. Він виділив два виміри сенсу: індивідуальний та трансцендентний. Індивідуальний, або частковий спирається на персональні установки та уявлення індивіда про себе та оточуючих, узгоджені з його життєвим стилем. Цей сенс пов'язаний з «прагненням до вищості», яке мотивує людину до персональних досягнень. Трансцендентний сенс має надіндивідуальне значення, оскільки розвивається з «почуття спільності», тобто природженої спрямованості до людей, яка мотивує особистість до соціальних взаємодій. Ці дві рушійні сили є психічною основою людини, необхідною для буття. Реалізація сенсу життя в цій концепції передбачає поступовий перехід від індивідуальних до соціальних цілей. «Ідея про почуття спільноти представляє собою прояв граничної людяності. Це стан, в якому життєві питання співвідносяться із зовнішнім світом та орієнтуються на його цілі. Ця завершеність включає в себе ідею про ідеальне суспільство, оскільки все, що люди вважають цінним в житті, на чому стояли та будуть стояти вічно, є наслідком почуття спільноти» [11].

Найбільш теоретично розробленим на даний момент є екзистенціальний напрямок [5]. Він представлений концепціями

екзистенціальної фрустрації (В. Франкл), екзистенціального неврозу (С. Мадді), кризи безглуздості (І. Ялом) та фрустрації потреби в сенсі життя. Ці концепції розглядали сенс життя в якості ціннісного змісту людського життя. Криза сенсу розглядається в двох основних напрямках: втрата наявного сенсу життя та формування деструктивного сенсу життя.

Згідно з концепцією В. Франкла, рушійною силою людської поведінки є прагнення знайти та реалізувати сенс, існуючий у навколишньому середовищі [3]. Це прагнення прирівнюється до прагнення до вищості, самоствердження, спрямованого на подолання комплексу неповноцінності, та принципу задоволення. В. Франкл стверджував, що реалізація прагнення до сенсу не передбачає стану, позбавленого напруги, а передбачає слідування певному сенсу, який позиціонується як «достойний».

Криза сенсу, виходячи з цього, передбачає фрустрацію пошуку, або фрустрацію реалізації, які призводять до стану екзистенціального вакууму. В. Франкл вбачає клінічні прояви цих фрустрацій в апатичному стані (при неможливості знайти відповідний сенс життя) та підвищенні агресивності (у пацієнтів, для яких неможливо було реалізувати власний сенс). Спільним для обох станів є підвищення активності у споживанні психоактивних речовин для підвищення емоційного рівня.

З точки зору В. Франкла, сенс життя не є виключно суб'єктивним, оскільки людина не вигадує його, а знаходить в навколишньому середовищі. Ці сенси можуть здобуватися кількома шляхами:

1. Через діяльність, яка спрямована на творчість;
2. Через переживання, отримані від рефлексії творів мистецтва, картин природи або реалізації почуття прихильності;
3. Через переживання страждань та нестатків у навколишньому середовищі [3].

В. Франкл підкреслював, що третій шлях стає можливим, коли унеможливлені перші два. В своїй роботі «Людина в пошуках сенсу» він наводить такий приклад: «Літній доктор консультувався в мене з приводу важкої та затяжної депресії. Він не міг подолати втрату дружини, яка померла за два роки до цього і яку він любив понад усе. Як я міг йому допомогти? Що

я мав йому сказати? Я спитав його: «Що відбулося б, лікарю, якщо б Ви померли першим і Ваша дружина повинна була б жити без Вас?» Він відповів: «Для неї це було б жахливо. Вона б дуже страждала!» Після цього я сказав: «Тепер Ви бачите, лікарю, що вона не повинна страждати. І це Ви врятували її від страждань тим, що живете. Але, рятуючи її, Ви маєте платити за це своїми стражданнями життя без неї, оплакуючи її» [3].

Концепція екзистенціального неврозу С. Мадді передбачала стан втрати сенсу життя як хронічний хворобливий стан, заснований на відчуженості та сенсовтраті. Сенсовтрата представляє собою когнітивний симптом, який проявляється в нездатності віднайти інтерес до будь-якого виду діяльності. Відчуженість, навпаки, є афективним симптомом, який проявляється через емоційну зацікавленість та суб'єктивне знецінення позитивних сподів [13].

С. Мадді виділив риси особистості, схильної до екзистенційного неврозу: недостатній розвиток індивідуальної ідентичності (її крайня конкретність та фрагментарність, зведеність до набору соціальних ролей та потреб), в афективному плані такі люди схильні переживати тривогу та страх, часто уникають розвитку соціальних зв'язків (особливо, якщо це передбачає конфронтацію з оточуючими).

Результатом втрати життєвого сенсу, за цією концепцією, може стати одна з чотирьох форм поведінки:

1. Вегетативність — повна неможливість відчутти важливість будь-якої форми діяльності.

2. Безсилля — втрата здатності впливати на життєву ситуацію без втрати бажання до цього.

3. Нігілізм — створення антисенсу та його реалізації.

4. Авантюризм — компульсивний пошук діяльності через переживання безглуздої буденності [13].

Концепція кризи безглуздості І. Ялома розглядає екзистенціальний конфлікт особистості з однією з чотирьох екзистенціальних даностей, в результаті якого особистість відчуває тривогу та використовує один із захисних механізмів психіки, спрямованих на подолання первинних екзистенціальних страхів [16].

Екзистенціальні даності людського існування представляють собою рефлексивні образи первинних принципів життя:

1. Смерть — репрезентує собою страх закінчення буття (страх перед смертю) та страх перед життям (страх перед втратами) можливостей. Являє собою центральний екзистенціальний конфлікт протидії усвідомлення неминучості смерті та бажання продовжувати жити.

2. Свобода — в екзистенціальному розумінні відображає собою відсутність зовнішньої структури, ілюзії організованості. Відсутність почуття опори породжує конфлікт між пошуком структури та неможливістю її знайти.

3. Ізоляція — представляє собою не зовнішню ізоляцію від людей та почуття самотності, а фундаментальну внутрішню ізоляцію власного індивідуального досвіду та переживань. Породжує конфлікт між потребою в контакті та належності та усвідомленням абсолютної ізоляції.

4. Безглуздість — четверта даність, породжена усвідомленням попередніх. Якщо люди повинні прокладати власний шлях, який завжди прямує до смерті, без наявності орієнтирів та в повній ізоляції від байдужого світу, то який може існувати сенс життя? Чи може власний сенс витримати цей шлях? Це породжує конфлікт між істотою, яка шукає сенс, та світом, в якому його немає.

Представники гуманістичного напрямку стверджували, що сенс життя розвивається в якості цільного нерозривного нарративу, який об'єднує все життя людини. Різні критичні події можуть призводити до того, що структура нарративу порушується травмою та осмислення людиною власного життєвого шляху стає неможливим. Цей напрямок представлено концепціями Ф. Є. Василюка, Р. Мейя та П. Олеша.

Ф. Є. Василюк у своїй праці «Психологія переживання» [2] стверджує, що формування сенсу пов'язано із задоволенням «внутрішніх необхідностей життя», які представляють собою такі потреби:

1. Фізіологічні потреби;
2. Реалізація мотивів;
3. Впорядкування зовнішнього середовища;

4. Самоактуалізація.

Якщо ці потреби задовольняються, психічний розвиток особистості проходить від простих форм поведінки до більш складних, розвиваючись в процесі життєдіяльності.

В разі неможливості задоволення цих потреб в індивіда виникає необхідність у процесі життєдіяльності переживання кризи сенсу. Ф. Є. Василюк виділяє успішні та неуспішні варіанти переживання кризи:

1. Успішне переживання кризи залежить від можливостей особистості реалізувати допінг-поведінку, спрямовану на зміну власного навколишнього середовища (як через зовнішню діяльність, так і через рефлексію).

2. Неуспішне переживання трапляється у випадках, коли активність особистості залишається на рівні психологічних захисних механізмів, що приводить до викривлення суб'єктивної реальності та дезінтеграції діяльності.

В разі неуспішного подолання кризи порушується створена особистістю система поведінки та відбувається повернення до генетично попередніх форм поведінки. Також відбувається порушення процесу «розміщення події в довготривалу перспективу», оскільки через конфлікт між образами «майбутнього» [14] та «теперішнього» особистість не може інтегрувати власну часову пряму.

Р. Мей вважав, що на формування осмисленості життя впливає життєвий шлях особистості. У своїй роботі «Людина в пошуках себе» [6] він відзначає, що його пацієнти мали повторювані проблеми, пов'язані з почуттям самотності та внутрішньої пустоти. Р. Мей висуває припущення, що у людей наявна вроджена потреба в почутті цінності.

У подальших роботах він висуває припущення про етапи розвитку цього почуття в житті людини. Ним були виділені такі стадії розвитку особистості.

1. Невинність — доогоїчна стадія, нездатна до самопізнання. На цій стадії людина робить лише те, що вимушена для досягнення почуття цінності.

2. Бунт — стадія, яка полягає у встановленні цінності через бажання свободи без увлечення про відповідальність.

3. Конформність — стадія дорослого Его, яке навчилася приймати цінність через прийняття відповідальності.

4. Творчість — стадія самореалізації та створення власної цінності.

В дослідженнях П. Олеша проступає взаємозв'язок кризо-подібних психічних станів та змісту значущих для особистості цінностей. Він описував ці кризові явища як «ціннісні кризи», стани ціннісної дезорієнтації особистості, для яких характерні деієрархізація, порушення здатності до переоцінки індивідуальних цінностей та прийняття рішень [15]. Засновуючись на даних, отриманих в результаті досліджень П. Олеш виявив зворотний зв'язок між ступенем прояву ціннісної кризи та рівнем осмислення життя, що дає підставу проводити паралелі між ціннісною та сенсожиттєвою кризою розвитку особистості [16].

Особливу увагу звертає на себе специфіка ціннісних вподобань людей у критичному та стабільному стані. Опитувані у стані кризи наділяють значно меншою значущістю такі цінності як «моральність», «любов», «духовність», «самовиховання», «взаємодопомога» та тяжіють до цінностей, пов'язаних з особистим комфортом: «спокій», «удача», «розслаблення».

Суб'єктивно-діяльнісний напрямок пропонує розглядати існування сенсу в якості «внутрішніх необхідностей життя», які представлені системою значущих для людини мотивів, спрямованостей та цінностей. Ситуація кризи розглядається в цій системі як «ситуація неможливості», в якій реалізація цих важливих аспектів існування стає неможливою як з об'єктивних, так і з суб'єктивних причин [7]. Цей напрямок представлено концепцією В. Е. Чудновського.

Спираючись на визначення сенсу, яке використовувала Ю. Б. Гіпенрейтер, В. Е. Чудновський зазначає, що пошук сенсової домінанти інтеграції власного досвіду є лише одним з аспектів пошуку власного сенсу життя, оскільки не менш важливим є аналіз продуктивності цієї домінанти, тобто ступеня, в якому вона сприяє розвитку особистості та вектора цього розвитку, що розділяє можливі сенси на адекватні та неадекватні [7]. В. Е. Чудновський стверджує, що ця дихотомія висвітлює

амбівалентну природу сенсу життя в функціонуванні особистості, оскільки він може мати як конструктивну, так і деструктивну роль. Таким чином, адекватність сенсу постає проблемою умов, в яких сенс як психологічне новоутворення може виконувати свою основну функцію — давати людині точку рефлексії власного життя.

В. Е. Чудновський пропонує дві основні характеристики адекватності сенсу:

1. Реалістичність сенсу життя, тобто відповідність життєво наявним об'єктивним умовам життя людини.

2. Конструктивність сенсу життя, тобто позитивність його впливу на розвиток особистості.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Таким чином, в сучасній науковій психології кризи сенсу життя можуть розглядатися як нормативні явища, пов'язані із закономірностями розвитку особистості, і як екстраординарні явища, які потребують індивідуального підходу до вивчення.

На нашу думку, з огляду на теоретичні розробки розглянутих психологічних шкіл можливо висунути припущення, що формування сенсу життя є однією з основних потреб людини, оскільки цей процес нерозривно пов'язаний з мотиваційною сферою особистості та формуванням критеріїв діяльності особистості. Сенс життя може бути репрезентовано як у формі матеріального об'єкта, так і в формі ментальної концепції. Отже, перспективами подальших досліджень виступають дослідження репрезентацій протягом життєвого шляху особистості, які мають значний емоційний заряд для особистості (як позитивний, пов'язаний з володінням, так і негативний, пов'язаний зі страхом втрати), що спричиняє виникнення стану, подібного до психологічної вікової кризи.

Список використаних джерел

1. Вайзер Г. А. Смысл жизни и возраст // Психолого-педагогические и философские аспекты проблемы смысла жизни. — М.: ПИРАО, 1998. — № 5. — С. 3-14.
2. Василюк Ф. Е. Психология переживания. Анализ преодоления критических ситуаций. — М.: Изд-во Моск. ун-та, 1984. — 45 с.

3. Франкл В. Экзистенциальный вакуум: вызов психиатрии // Франкл В. Человек в поисках смысла: сборник / Общ. Ред. Л. Я. Гозмана и Д. А. Леонтьева. М.: Прогресс, 1990. 320 с.
4. Карпинский К. В. Опросник смысложизненного кризиса / К. В. Карпинский. — Гродно : ГрГУ, 2008. — 127 с.
5. Карпинский К. В. Смысложизненный кризис в развитии личности: анализ концепций отечественной и зарубежной психологии: монография / К. В. Карпинский. — Гродно: ГрГУ им. Я. Купалы, 2015. — 319 с.
6. Мэй Р. Человек в поисках себя. — Москва: Институт общегуманитарных исследований, 2013. — 224 с.
7. Чудновский В. Э., Бодалев А. А., Вайзер Г. А. и др. Психологические проблемы смысла жизни и акме (возрастной, профессиональный и социореабилитационный аспекты) // Теоретическая и экспериментальная психология. — 2008. — № 2. — С. 3–14.
8. Шамис А. Л. Вектор эволюции: Жизнь, эволюция, мышление с точки зрения программиста / А. Л. Шамис. — М. : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2013. — 200 с.
9. Шрейдер Ю. А. Смысл // Новая философская энциклопедия / Ин-т философии РАН; Нац. обществ.-науч. фонд; предс. научно-ред. совета В. С. Стёпин; заместители предс.: А. А. Гусейнов, Г. Ю. Семингин; уч. секр. А. П. Огурцов. — 2-е изд., испр. и допол. — М.: Мысль, 2010. — 314 с.
10. Юнг К. Г. Жизненный рубеж. — М.: Прогресс, 1994. — С. 185–203.
11. Adler A. What Life Could Mean to You., Hazelden Foundation, Center City, Minnesota: Hazelden 1998. 215 p.
12. Derbyshire J., Wright G. Preparing for the future: development of an 'antifragile' methodology that complements scenario planning by omitting causation // Technological Forecasting and Social Change. — 2014. — 82. — P. 215–225.
13. Maddi S. R. The Existential Neurosis // Journal of Abnormal Psychology. — 1967. — Vol. 72. — No. 4. — P. 11–25.
14. Moos R. H., Tsu V. D. The crisis of physical illness: an overview // Coping with physical illness. — N. Y., 1977. — P. 3–21.
15. Oles P. Values and personality. — Lublin: KUL, 1989. — P. 77–95.
16. Yalom I. D. Existential Psychotherapy. Basic Books, 1980.

REFERENCES

1. Vayzer G. A. (1998) Smysl zhizni i vozrast [Meaning of life and age]. Psychological, pedagogical and philosophical aspects of the of the meaning of life. Moscow: PIRAO. (In Russian)
2. Vasilyuk F. K. Psikhologiya perezhivaniya. Analiz preodoleniya kriticheskikh situatsiy [Psychology of experience. Analysis of overcoming of critical situations]. Moscow: Moscow University. (In Russian)
3. Frankl V. (1990) Ekzistentsial'nyy vakuum: vyzov psikhiatrii [Existential Vacuum: The Challenge of Psychiatry]. Man in search for meaning. L. Y. Gozman (ED) and D. A. Leontiev (ED). Moscow: Progress. (In Russian)

4. Karpinskiy K. V. (2008) Oprosnik smyslozhiznennogo krizisa [Life-meaning crisis Questionnaire]. Grodno: GrodnoSU. (In Russian)
5. Karpinskiy K. V. (2015) Smyslozhiznennyy krizis v razvitii lichnosti: analiz kontseptsiy otechestvennoy i zarubezhnoy psikhologii [Life-meaning crisis in personality development: analysis of the concepts of domestic and foreign psychology]. Grodno: GrodnoSU. (In Russian)
6. May R. (2013) Chelovek v poiskakh sebya [Man in search of himself]. Moscow: IHR. (In Russian)
7. Chudnovskiy V. E., Bodalev A. A., Vayzer G. A., Vakhromov Ye.Ye., Karpova N. L., Suvorov A. V. (2008) Psikhologicheskiye problemy smysla zhizni i akme (vozrastnoy, professional'nyy i sotsioreabilitatsionnyy aspekty) [Psychological problems of the meaning of life and acme (age, professional and socio-rehabilitation aspects)]. Theoretical and experimental psychology № 2. (In Russian)
8. Shamis A. L. (2013) Vektor evolyutsii: Zhizn', evolyutsiya, myshleniye s tochki zreniya programmista [Vector of evolution: Life, evolution, thinking from the point of view of a programmer]. Moscow: LIBROCOM. (In Russian)
9. Shreyder Y U. A. (2010) Smysl [Meaning]. New Philosophical Encyclopedia (2nd ed.). V. S. Stepin (ED) Moscow: RAS, Institute of philosophy. (In Russian)
10. Yung K. G. (1994) Zhiznennyy rubezh [Life line]. Moscow: Progress. Adler A. What Life Could Mean to You., Hazelden Foundation. Center City, Minnesota: Hazelden 1998. (In Russian)
11. Derbyshire, J.; Wright, G. (2014) Preparing for the future: development of an 'antifragile' methodology that complements scenario planning by omitting causation. Technological Forecasting and Social Change. (In English)
12. Maddi S. R. (1967) The Existential Neurosis. Journal of Abnormal Psychology. Vol. 72. No. 4. (In English)
13. Moos R. H., Tsu V. D. (1977) The crisis of physical illness: an overview. Coping with physical illness. N. Y.: Basic Books. (In English)
14. Oles P. (1989) Values and personality. Lublin: KUL. (In English)
15. Yalom I. D. (1980) Existential Psychotherapy. N. Y.: Basic Books. (In English)

Кононенко К. А.

аспирант кафедры дифференциальной и специальной психологии факультета психологии и социальной работы Одесского национального университета имени И. И. Мечникова

РЕПРЕЗЕНТАЦИЯ СМЫСЛОВОГО КРИЗИСА В СОВРЕМЕННЫХ ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ ШКОЛАХ

В статье проводится теоретический анализ концептов «смысл» и «смысловой кризис». Рассмотрены теоретические труды психодина-

мического, экзистенциального, гуманистического и субъектно-деятельностного направлений. Подробно описаны компоненты смысловых систем и схемы развития смыслового кризиса. Прослежены основные направления концептуализации понятия «смысловой кризис» и смежных понятий в работах представителей рассмотренных направлений. Определено, что формирование смысловой структуры связано с одной из значимых потребностей личности, поскольку оно непосредственно связано с мотивацией личности и определения ориентиров деятельности и критериев её успешности.

Ключевые слова: смысл, психология смысла, смысловой кризис личности, смысловая система личности, адаптация личности, картина мира.

Kononenko K. A.

PhD student of department of differential and special psychology,
faculty of psychology and social work Odessa I. I. Mechnicov
national university

**REPRESENTATION OF CRISIS OF MEANING IN MODERN
PSYCHOLOGICAL SCHOOLS**

A review of representation of the concepts of «meaning» and «crisis of meaning» in the thesaurus of main branches of psychology is conducted in the article. The scientific works of psychodynamic, existential, humanistic and subject activity psychology were analyzed. The main components of the systems of meaning and the processes of crisis are described as well as their influence on activity and adaptability of personality.

Based on this models of the development of crisis of meaning are created. The given model include: the conflict of intrapsychic and extrapsychic drives and their role in subconscious reflection of gained experience that result in rigid models of behavior and subjective interpretations of the events in personal life; the process realization of Major Concerns as the main aspects of human existence in the development of existential conflict with concepts of «finality of being», «existential freedom», «existential isolation» and «meaninglessness» which result in the development of noogenic neurosis; the functions of major life motives, values and aspirations; the wholesome narrative system that unites the individual life path in the categories of «past», «present» and «future» both in critical and stable periods of life.

The history of transformation of the concepts of «meaning» and «crisis of meaning» is described. The article proposes the need of meaning as one of the main needs of a person, due to its direct connection to the motivation and activity of personality.

The article highlights the existence of the components of the systems of meaning can exist both as meaningful material objects and philosophical or religious ideas. The study shows that those components have a high emotional value for the person regardless of their origin. Their personal meaning serves as the focal points of analysis of personal life and development which ensures the functioning of worldview.

Key words: meaning, psychology of meaning, crisis of personal meaning, system of personal meaning, adaptation of personality, worldview.

Стаття надійшла до редакції 29.11.2020